

poslije povratka bjegunaca s otoka i uređenja gradskog života unutar zidina Dioklecijanove palače u Splitu.

Prema Katićevoj tvrdnji morao bi i sarkofag Ivana Ravenjanina biti iz sredine VII. st., a s time se ne može složiti nijedan historičar umjetnosti, koji poznaje razvoj kasnoantikne i starokršćanske skulpture i umjetnosti.

Ljubo Karaman

RAD JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI UMJETNOSTI, knj. 283, 1951

Prva u nizu rasprava, koje su objelodanjene u ovom »Radu«, je rasprava I. Milića, *Oko postanka oporuke* (str. 5—49). Autor sumnja, da je fragmenat iz zakonika na 12 ploča (o. 451 prije n. e.): »uti legassit suae rei ita ius esto«, rimski pravnik Pomponije točno prenio iz originala u Digesta. Tvrdi uz to, da se iz tog fragmenta ne može razabrati institucionalni testament odnosno testamentarna sloboda. Drugi fragmenat: »cura prodigi«, zabilježen kod Ulpijana, označuje kao falsifikat. Usporedbom s babilonskim, hebrejskim, atenskim, germanskim i južnoslavenskim pravom i običajima, te argumentima iz rimskog prava, zaključuje — protivno starijem mišljenju — da u prvobitnom Rimu, za vrijeme postanka zakonika na 12 ploča, nije bilo institucionalnog testameta.

Testamentarna sloboda pojavljuje se, prema autoru, u Rimu tek u II. st. prije n. e., u uvjetima privrednog i društvenog preobražaja poslije drugoga punskog rata i osvojenja Sirije i Makedonije, a »u punom obujmu tek poslije god. 111.; te je godine ager publicus postao individualno privatno vlasništvo« (58). Kasna pojava testameta dokazuje, da su »gentilske veze u Rimu bile dosta jake još u početku carstva, osamstotina godina poslije osnivanja države« (11).

V. Foretić, *Ugovor Dubrovnik sa srpskim velikim županom Stevanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina* (str. 51—118), daje nekoliko novih podataka za političku i teritorijalnu povijest Dubrovnik u XII.—XIV. stoljeću.

U studiji se prvi put kritički objelodanjuje tekst međunarodnog mirovnog ugovora (i njegove suvremene kopije), sastavljenog neposredno poslije rata između Stevana Nemanje i Dubrovnik (1184—1186). Kao prvi u našoj historiografiji, autor tvrdi da je Nemanja, prigodom toga rata, provalio za kratko vrijeme u grad, opljačkao ga i zatim se povukao. Ovu tvrdnju osniva na promemoriji dubrovačkog nadbiskupa 1255, koja je dosad najbliži izvor za ovaj događaj. Po autorovoj analizi ugovor se raspada na pet dijelova: opća obostrana deklaracija o prestanku neprijateljstva, četiri obaveze vladarske braće prema Dubrovniku, tri obaveze Dubrovčana prema njima, dvije obostrane obaveze, dvije deklaracije Dubrovčana da će mir čuvati i da bez razloga ne će više ništa zahtijevati. Tekst kopije odstupa na nekim mjestima od teksta originala; ima radiranih i umetnutih riječi, koje u bitnosti ne mijenjaju tekst, nego mu daju određeniji smisao i sadržaj. Autor je uspio utvrditi točan tekst, a lakune je popunio izrazima i riječima Gundulića i Rastića, koji su ugovor vidjeli još dok je bio čitljiviji i sačuvaniji.

Posebno pitanje ove rasprave je pitanje stare dubrovačke djedine (hereditas), koja se politički prvi put javlja u spomenutom ugovoru. Pod djeđinom smatra autor Astoreju, koja obuhvaća Rijeku, Zaton s Poljicama, Šumet i Župu. Ovaj teritorij, prema autoru, Dubrovčani posjeduju kao svoj još u IX. st.; »to je zemljište, za koje plaćaju danak, postalo njihov komunalno autonomni teritorij s obavezom plaćanja danka« (56). Time priznaje u tom pitanju vjerodostojnost kronikama Anonima i Ranjine, u kojima piše, da su Dubrovčani stekli Astoreju u IX. stoljeću. Čitav problem razvoja Dubrovnika prema zaleđu i prema moru u to rano doba objašnjava analogijom s razvojem sjeverno-dalmatinskih gradova. Da dokaže svoju tvrdnju o djeđini, on pomnjivo analizira dokumente, koji se odnose na to pitanje, a među ostalim služi se i podacima iz zbornika »Zibaldone« Ivana Mattei-Matijaševića. Pitanje granica Astoreje radi cjelovitosti obrađuje od XII.—XIV. stoljeća.

Za sigurnost djeđine Dubrovčani su plaćali danak, mogoriš. Na osnovi ove činjenice neki su povjesničari htjeli osporiti pravo Dubrovnika na Astoreju. Autor dokazuje, da mogoriš nisu plaćali pojedinci za posjed privatne zemlje na tuđem teritoriju; »plaćanje mogoriša nije bilo plaćanje tek za vinograde koje su tobože pojedini Dubrovčani imali kao privatno vlasništvo na tuđem teritoriju«, nego ga »plaća dubrovačka općina kao pravno tijelo za svoj teritorij« (112). Slično je i s onim dankom, koji se 1268 počeo plaćati srpskim vladarima, a koji je zapravo bio »danak cijene mira« (99) odnosno »zaštite dubrovačke granice i slobode trgovine« (101). Ovim se mišljenjem autor udaljuje od gledišta M. Dinića (Dubrovački tributi, Glas SAN 86, 1935), koji konstatira, da »mogoriš nije plaćan iz državne blagajne, već je potrebna svota razrezivana na posednike vinograda u Rijeci i Zatonu« (210), a da se u pogledu danka od 1268 »sve do druge polovine 14. veka... smatralo da svetodmitarski dohodak pripada raškim vladarima za slobodu trgovine po njihovoj zemlji« (225). Ova dva različita shvaćanja nesumnjivo će potaći daljnje i prošireno raspravljajnje.

M. Horvat obrađuje *Oporuku splitskog priora Petra* (str. 119—174), koju je u sveščićima isprava »simplicis beneficii S. Johannis de Fonte« pronašao u arhivi splitskog sjemeništa i prepisao prof. Barada.

Po svojem sadržaju oporuka daje naslutiti, da je vrlo starog porijekla, a to upravo autor i hoće dokazati. Da se utvrdi njena autentičnost, mogu se upotrijebiti samo unutrašnje značajke, jer se radi o prijepisu iz 1711.

Poteškoću nameće njeno datiranje. Indirektno je datirana posvećenjem neke crkve, pa autor smatra, da se ono odnosi na splitsku stolnu crkvu, a ne na crkvicu sv. Ivana de Fonte. Općenito je u nauci usvojeno mišljenje, da je stolnu crkvu posvetio Ivan Ravenjanin, uz čije se ime veže i pokrštenje Hrvata. Sačuvan je nedatirani sarkofag s natpisom nadbiskupa. Autor ponovo otvara pitanje datiranja ovog sarkofaga, a s time i vremena pokrštenja, priklanjajući se teoriji, da sarkofag potječe iz kraja VII. ili početka VIII. stoljeća. U skladu s teorijom ranog pokrštenja smješta oporuku u sredinu VIII. st. ili početak IX. stoljeća.

Dr. Lj. Karaman osporava na drugom mjestu ovog Zbornika autorovo tvrđenje, da je oporuka morala nastati prije preimenovanja splitske stolne crkve sv. Marije u crkvu sv. Dujma u sredini IX. st. — a to bi, prema autoru, bio i terminus post quem non oporuke — jer se to preimenovanje, kako Karaman navodi, nije uopće dogodilo. Autor uvijek govori samo o preimenovanju, a ne i ponovnom posvećenju stolne crkve u crkvu sv. Dujma. Istina je, da se to preimenovanje nije izvršilo službeno nego via facti, kad su tobožnje kosti sv. Dujma iz Solina prenijete u stolnu

crkvu u Splitu. Da se uspomena na sv. Dujma slavila u srednjovjekovnom Splitu najveličanstvenije od svih crkvenih blagdana, pa i od samog goda stolne crkve, pruža jake dokaze statut grada Splita.

Autor povezuje priora Petra iz oporuke s priorom Petrom, čije je ime uklesano na nedatiranom sarkofagu u peripteru stolne crkve u Splitu. Petar je ime, koje je često upravo kod dalmatinskih priora, pa se prema tome — kako Karaman primjećuje — ne može apsolutno tvrditi, da se u ovom slučaju radi o istoj osobi. Međutim, sarkofag priora Petra smješta se, prema novijim istraživanjima, u VIII. st. (kako misli i dr. M. Prelog, prema usmenom saopćenju), pa se može dovesti u sklad s vremenom postanka oporuke. Identičnost je stoga vjerojatna, tim prije, što se ime Petar javlja kod priorâ samo u mnogo kasnijim dokumentima.

Uspoređujući oporuku priora Petra s onom zadarskog priora Andrije iz g. 918, autor konstatira, da se obje nadovezuju na tradiciju rimskog prava. Po stilizaciji i izrazima, oporuka priora Petra je jednostavnija i bliža starorimskoj praksi. Ima u njoj nekih nedostataka i manjkavosti, pa je to baca u veću starinu. Ni jedna ni druga oporuka ne sadržavaju heredis institucije. Autor objašnjava tu pojavu utjecajem slavenskog shvaćanja o nasljeđivanju, koje je prodrlo u dalmatinske gradove poslije doseljavanja, a nije poznavalo instituciju oporuke.

Jaki dokazi za starinu oporuke priora Petra jesu, prema autoru, osobito izrazi *fascæ* i »pijevčev zov« kao mjere za površinu zemlje, »caput« u značenju društvenog položaja i »ordo« u značenju gradskog vijeća. Ovi se izrazi, koliko je dosada poznato, ne upotrebljavaju u našim dokumentima: jedino »pijevčev zov« spominje se 1445 na listu 1 istog sveščića, u kojem se nalazi i oporuka. Karaman upozorava na mogućnost, da je izraz preuzet iz oporuke. Mislim, da se, štaviše, može ustvrditi, da se tu radi o istoj zemlji, o kojoj govore dokumenat iz 1445 na listu 1 i oporuka na listu 3 i 4 istog sveščića. Radi veće jasnoće donosim u opširnijem izvodu tekstove obaju dokumenata:

De dicto S. Ioanne, Terrena, quae sunt in Insula Bracchie. Item habet in Bracchia in Villa Stivani omnes terras, quae sunt circa ecclesiam S. Ioannis, in quantum gallus potest audiri cum canit... uti apparet in privilegio eiusdem ecclesiae... (str. 122—123).

Privilegium S. Ioannis de Fonte... Volo, et iubeo, ut de ecclesia S. Ioanis in Brachia... omnis terra, quae circa eam est in quantum gallus potest audiri, dum canit, ... sit ipsius ecclesiae... (str. 124).

Izraz »in villa Stivani« iz dokumenta samo je točnije određivanje položaja zemlje iz oporuke. Izraz »uti apparet in privilegio...« nesumnjivo se odnosi na oporuku, jer ona nosi naslov »Privilegium S. Ioannis de Fonte«, a u tom privilegiju darovan je posjed crkvi sv. Ivana na Braču. Znači, da zemlja na otoku Braču iz dokumenta pripada crkvi sv. Ivana na Braču, o kojoj govori oporuka. Na to donekle upućuje autor u bilj. 15. Prema tome, isti izraz mjere za zemlju: »in quantum gallus potest audiri dum canit« zadržan je i u kasnijim prijepisima, a u te prijepise unesen je direktno iz originala. Dokumenat je zapravo izvadak iz oporuke, s nekim nebitnim varijacijama, učinjen radi lakšeg dokazivanja posjeda na Braču. Dalji dokazi mogu se naći i na listu 6—8 istog sveščića.

Napokon, usporedba općeg ekonomskog stanja, kakvo proizlazi iz oporuke priora Petra, s ekonomskim stanjem kakvo proizlazi iz oporuke priora Andrije, potvrđuje također, prema autoru, njezinu starinu. Ona je dakle najstarija privatna isprava s dalmatinskog područja.

Prema tome — sadržaj, pravne formule i izrazi, koji su sadržani u oporuci, ne odaju je u cijelosti kao falsifikat kasnijeg vremena, iako je to autor dokazao za njezin dio između datiranja i ovjere. U oporuci nema anahronizama, a upravo su oni najbolja indicija za falsifikat.

Historia salonitana maior (str. 175—243) naslov je rasprave S. Gunjače. Utvrđujući, da u svemu ima 8 primjeraka prijepisa H. s. maior odnosno *Historiae salonitanorum pontificum* (mjesto 6, kako se dosada mislilo), autor zaključuje, da je Propagandin rukopis nastao prije XVI. st., jer katalog *Memorie Archiepiscoporum Salonitane ecclesie* s oznakom g. 1512 — a po toj se godini datirao dosad Propagandin rukopis u početak XVI. st. — nema organske veze s ostalim rukopisom. Taj je stav, po autoru, naknadno unesen u rukopis i nije odlučan za njegovo datiranje.

Uspoređujući, nadalje, tekst H. s. maior s tekstom djela Tome Arcidakona H. s. minor (*Historia salonitana*), autor konstatira, da se sadržaj H. s. maior nalazi u tekstu H. s. minor, ali da prva sadržava neke tekstove, kojih u drugoj nema. Zaključuje, da »izvornije oblike i primarnu kompoziciju očigledno vidimo u tekstu H. s. maior... Sav broj i narav razlika svjedoči za vremensku prednost H. s. maior pred tekstom H. s. minor« (214). Time potvrđuje ono, što je o tekstu H. s. maior već prije ustanovio prof. Barada (Dalmatia superior). Međutim, autor ide dalje u svom zaključivanju i tvrdi, da je H. s. maior zapravo koncept s povijesnom građom, a H. s. minor definitivni tekst jednog te istog autora — Tome Arcidakona. »Ne vidim razloga da u ovim dvjema toliko sličnim djelima gledam rad dvaju različitih autora... U anonimnom djelu *Historia salonitanorum pontificum* ništa se vjerojatnije ne može kriti doli raniji sastavak Tome Arcidakona: neka vrsta njegova koncepta, iz kojeg se preradila poznata *Historia salonitana*« (221).

U skladu s ovim mišljenjem, autor istražuje građu, koja je prikupljena i upotrebljena kod sastavljanja H. s. maior, pa konstatira, »da su za kronološku os Tomina djela upotrijebljeni katalozi solinskih i splitskih metropolita« (228), podaci dobiveni »in quodam libro vetustissimo« i tekstovi solinskih sinoda, papinskih pisama i splitskih sinoda.

Većina je povjesničara — pod utjecajem Račkog — smatrala, da je vijest o nasilnoj smrti kralja Zvonimira prenesena u H. s. maior iz »hrvatske redakcije« Ljetopisa popa Dukljanina, koja je pronađena 1510. Međutim, kako Propagandin prijepis smatra starijim od XVI. st., autor pobija ovu tvrdnju i zaključuje, da je »ova vijest, vezana s doba i osobom auktora, kojega držimo najvjerojatnijim, najstarija poznata a i najvjerodostojna vijest...« (235), a »pretpostavimo li, da je ipak barem u osnovi ta vijest preuzeta, moglo se je slučiti jedino to, da se odavde (t. j. iz H. s. maior; J. L.) prenijela u hrvatsku redakciju Dukljaninova Ljetopisa, a ne obratno« (189). Međutim, pitanje postanka teksta »hrvatske redakcije« nije time još uvijek dovoljno raščišćeno. Premda autor datira Propagandin rukopis prije XVI. st., nije još — osim pretpostavkom, da je Toma autor vijesti — dokazao neodrživost mišljenja, da je hrvatska prerada nastala, možda, u XIV. stoljeću. Utjecaj starijeg teksta, u ovom slučaju »hrvatske redakcije« na mladi, t. j. H. s. maior, nije dakle sasvim isključen.

U pogledu Zvonimirova epitafa tvrdi autor, da ga je Toma direktno preuzeo s kraljeva groba; »nema razloga sumnjati, da je tu (t. j. u crkvi sv. Stjepana u Solinu; J. L.) mogao vidjeti Zvonimirov epitaf te ga odatle prenijeti u koncept... nema sumnje, da je njegova izvornost autentična, i mi tako o dosada zapletenom pitanju o smrti kralja Zvonimira dobivamo u njemu jedini i prvorazredan izvor, po

kojem je jasno, da je Zvonimirova smrt bila nasilna. Ne samo to, nego epitaf predstavlja još i jedan od prvih poznatih poetskih sastavaka kod nas« (str. 234).

Međutim, s ovako općenitim konstatacijama ne može se još problem epitafa smatrati potpuno riješenim. Postoji mišljenje, koje — na temelju poetske i metričke analize i komparacije — odbija, da je epitaf mogao biti u vagantskom stihu, u kojem je sastavljen, spjevan već u XI. stoljeću. Za ilustraciju navodim zaključke, koje je P. Grgec (Svjedočanstvo Zvonimirove nadgrobnice, Napretkov kalendar 1942 i p. o.) donio uspoređivanjem brojnih epitafa — iako ne svih — na našem tlu od XI. do XIV. stoljeća. »U doba Zvonimira takvi epitafiji nijesu postojali ni u Hrvatskoj ni u ostaloj Evropi« (str. 5 p. o.)... Vagantski stih se na hrvatskom zemljištu upotrebljavao istom u XIV. st. (8)... Nadgrobnica kralja Zvonimira potječe od istog pjesnika, koji je spjevao i nadgrobnicu Mladinu Šubiću... Zvonimirova nadgrobnica nastala je u isto vrijeme kad i nadgrobnica Mladina III. Šubića, to jest sredinom XIV. stoljeća« (10). Prema tome, epitaf ne bi bio original s groba niti prvi poetski sastav kod nas. Ovo iznosim utoliko, da upozorim na problem, koji epitaf postavlja.

Otvorenim ostaje također pitanje, zašto Toma nije u definitivni tekst H. s. minor unio vijesti o solinskim i splitskim sinodama, pa vijest i epitaf o smrti kralja Zvonimira. Obrazloženje, da je Toma — kao gorljiv katolik — htio time očuvati autoritet crkve, ne čini mi se dovoljnim.

Kako će autor uopće dokazati svoje postavke o Tomi kao prvobitnom izvoru za vijest o Zvonimirovoj smrti i epitafu, zacijelo ima da pokaže druga rasprava, koju naviješta.

Lelja Dobronić određuje u raspravi *Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz god. 1201* (str. 245—318) topografiju, utvrđuje lokalitete, rekonstruira opseg i veličinu spomenutih posjeda. U tu se svrhu autor poslužio svima dostupnim izvorima i literaturom, te je i osobno na terenu istraživao lokalitete. Raspravi su priložene topografske karte s označenim posjedima, koji su se prostirali oko Zagreba, Čučerja, Vugrovca, Biškopca kod Varaždina, Komarice i Zdjele u srednjoj Podravini, Dubrave kod Čazme, Gore jugozapadno od Petrinje, Duže, Gušća, Vaške istočno od Virovitice, zatim oko Wirtusa (!), Čazme, Zeline i Kajanika. Neki od tih posjeda promijenili su tokom vremena vlasnika, a neki su podijeljeni seljacima tek agrarnom reformom 1946.

Josip Lučić

Prof. FERDO ČULINOVIĆ, SELJAČKE BUNE U HRVATSKOJ

Naučna knjižnica Seljačke Sloge 7, Zagreb 1951. str. 183.

I.

U želji, da »našem radnom svijetu, naročito našem seljaštvu«, omogući »makar i približnu sliku o slobodarstvu našeg sela kroz vjekove«, pisac je pokušao da u cijelosti prikaže »neke značajnije — dakle ne sve — seljačke bune u krajevima, koji su u času tog zbivanja spadali u sastav Hrvatske«. Pritom je pošao sa stanovišta, da u pojam *seljačkih* buna ulaze svi pokreti *sela kao takova*, bez obzira na konkretan proizvodni odnos, u kojem su se nalazili oni, što su »živjeli od zemljišta, koga (sic! J. Š.) su obrađivali«. Prema tome smatra, da »seljačke bune u Hrvatskoj nisu

HISTORIJSKI
ZBORNIK

GOD. V.

1952

BROJ 1—2

HISTORIJSKI ZBORNIK ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

Uređuje Redakcioni odbor: Oleg Mandić, Jakša Ravlić i Jaroslav Šidak (glavni i odgovorni urednik). Rukopisi i časopisi za razmjenu šalju se na adresu: Historijski seminar, Filozofski fakultet, Zagreb, Trg Maršala Tita 14.
Narudžbe za Historijski zbornik prima »Školska knjiga«, Zagreb, Ilica 28.

SADRŽAJ

	Strana
BOGO GRAFENAUER, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenu Hrvata	1— 56
LJUBO KARAMAN, O potrebi povezivanja rada arheologa, historičara umjetnosti i historičara u proučavanju ranosrednjovjekovnog perioda sjeverne Hrvatske	57— 62
NIKOLA ŽIC, O podrijetlu stanovništva u gradu Izoli u Istri	63— 70
VLADIMIR MOŠIN, Prepiska ruskog samozvanca Ivana Timoške Akundinova s Dubrovnikom g. 1648.	71— 84
PAVEL SUYER, »Posao Milošiansko-Gajanski« pred gradskim magistratom	85—101
JAROSLAV ŠIDAK, Ćiro Truhelka — njegov život i rad	103—110

OCJENE I PRIKAZI

Marijan Horvat, Oporuka priora Petra. (LJ. KARAMAN)	111—117
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 283, 1951. (J. LUČIĆ)	117—121
Ferdo Čulinović, Seljačke bune u Hrvatskoj. (J. ŠIDAK—B. SUČEVIĆ)	121—130
O nekim pitanjima društvenog uređenja Hrvatske u srednjem vijeku. (O. MANDIĆ)	131—138
Boško Desnica, Istorija kotarskih uskoka. (B. SUČEVIĆ)	138—145
Miscellanea I, izdanje Drž. arhiva u Zadru. (J. LUČIĆ)	145—148
Турски документи за македонската историја. (K. BASTAIĆ)	149—152
Р. И. ВИПНЕР, Возникновение христианской литературы. (O. MANDIĆ)	152—158

ČASOPISI

Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. S. II-VI. (S. M. TRALJIĆ)	159—165
Istorisko-pravni zbornik II, 3—4. (M. HORVAT)	165—169
Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, N. S. I, 1949. (B. STULLI)	169—176
Historische Zeitschrift, Bd. 171, 172, 1951. (M. GROSS)	176—182

(Nastavak na 3. strani omota)